

DASKALIO

En ö, en resa och en reflektion

BJÖRN LUNDQUIST

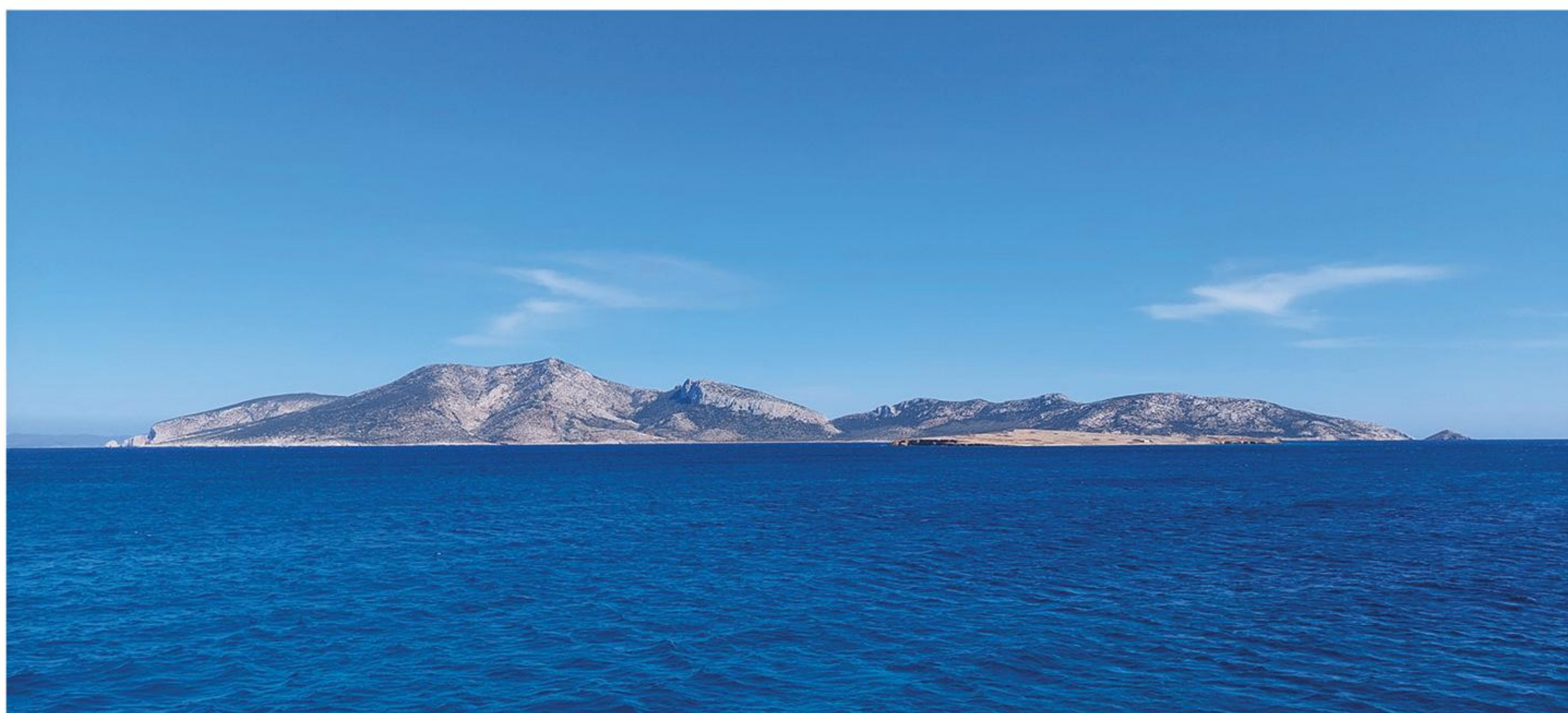
I bland ställs uppfattningar helt på ända, ofta utan att man ser det komma. Personligen har jag alltid tyckt att ögruppen Kykladerna har varit höjden av kitsch och totalt ointressant ur kulturhistorisk synvinkel. De vita husen med blå detaljer har av mig placerats i samma fack som dålig hötorgskonst, de lika vita kykladiska figurinerna med deras platta ansikten och markerade näsor har jag, på sin höjd, ansett vara dåliga Picasso-pastischer.

Så vad hände? I början av våren 2025 höll dr Michael Boyd en föreläsning vid Uppsala universitet, där han redogjorde för forskningsläget rörande öarna Keros och Daskalio i södra Kykladerna. Egentligen var det den följande dagens seminarium, om mykenska gravar, som lockade. Jag bestämde mig ändå för att det inte skulle skada att

även gå på första dagens föreläsning, vars enda förlåtande kvalitet, enligt min mening, var att den i alla fall inte handlade om stenåldern.

Efter två fascinerande timmar var jag tveksamt positiv. Visserligen var jag fortfarande skeptisk till husens och figurinernas kvaliteter. Men att Kykladerna hade haft en betydligt mer framstående plats i den tidiga östra Medelhavsvärlden än jag tidigare förstätt, rådde det inga tvivel om. Att öarna Keros och Daskalio dessutom tycks producera fler frågor än svar i takt med att man studerar dem, var det som verkligen fångade mitt intresse.

Keros med sin vitgrå imponerande silhuett i bakgrunden, med Daskalio längst till höger i bild.
Foto: Björn Lundquist.

Kykladerna – historisk bakgrund

Kykladerna koloniserades redan under stenåldern, men det är under den tidiga bronsålden som utvecklingen tar fart. Från fjärde årtusendets slut till början av andra årtusendet f.v.t. blomstrar den kykladiska bronsålderskulturen. Dess kännetecken är dels en omfattande sjöfart och handel till havs, och dels ett småskaligt jordbruk på öarna, vilka bägge inleddes under stenåldern. Den tidigaste handelsvaran förefaller ha varit obsidian från Melos. Vid bronsålderns inledning var de flesta öarna bebodda, och metallbearbetning inleddes. Under tredje årtusendet f.v.t. uppkommer större bosättningar, exporten av bland annat metallföremål ökar och handelsnätverken

omfattar vid denna tid grekiska fastlandet, Kreta, Mindre Asien och norra Egeiska havet. I slutet av tredje årtusendet f.v.t. drabbas även Kykladerna av den allmänna oron i östra Medelhavet och många bosättningar överges. I slutet av perioden upphör även tillverkningen av de för Kykladerna karakteristiska marmorfigurinerna med sina platta ansikten, gravskicket ändras och nya typer av keramik introduceras. Under det andra årtusendet f.v.t. ökar det minoiska inflytandet och kontrollen över Kykladerna, men efter att Mykene tar kontroll över Kreta så hamnar Kykladerna i skymundan då mykenarnas intresse för öarna förefaller svalt.

Resan

På fiket efter dr Boyds seminarium andra dagen frågade jag lite försynt om det fanns möjlighet att besöka de förestående utgrävningarna på Daskalio, vilka skulle starta drygt en månad senare under hans ledning. Kändes lite som att fråga om man fick krascha någons julfirande, men svaret var ett rungande ja, och genast öppnade sig möjligheternas värld.

Ipso facto, en morgon i maj satt jag i en taxi på väg mot Arlanda för vidare transport till Athen. Nog var Athen imponerande som alltid, men lite tråkig kändes staden. Den glöd som jag tidigare känt var märkbart dämpad. Pirret i magen rörde inte längre Parthenon utan snarare den för mig nya spännande ö-världen – Kykladerna.

Jag hade inte ens varit säker på vilken ö jag borde bo på för att hamna så nära Daskalio som möjligt, hur transporten till Daskalio skulle ske, med mera. Till sist hade Michael svarat på min epost och kunde bekräfta att jag var välkommen att äta middag med arkeologerna på kvällen den 14:e maj, att vidare transport till Daskalio skulle ske på morgonen den 15:e, och att jag hade bokat boende på rätt ö, grannön Koufonissi.

Efter en lätt lunch på Naxos strandpromenad lämnade jag den trygga hamnen ombord på den lilla båten Skopelitas, vilken stävade ut mot Paros för att sedan vika av söderut. Taxichauffören hade under den korta resan från Naxos flygplats in till hamnen redogjort för sjö- och vindförhållandena i Kykladerna. Det blåste nordlig vind, relativt kraftig. Det var ingenting att oroa sig för då nordliga vindar traditionellt är kända som resevindar, så min drygt två timmar långa båtresa skulle gå bra. Om det däremot hade blåst sydliga vindar hade det varit en annan sak, då går vågorna höga,

Naxos stad sedd från Apollontemplet. Bebyggelsen på Daskalio torde ha sett liknande ut, men i mindre skala, med en broväg och två skyddade hamnar på var sin sida av densamma. Foto: Björn Lundquist.

strömmarna sliter och drar i båtarna och turisterna hänger över relingen.

Informationen var betryggande, men gav också en känsla av tidlöshet. Diskussionen med taxichauffören kunde lika gärna ägt rum för femtusen år sedan. Nordliga vindar, då går det att resa, vi kan lämna Naxos marmor och få över spannmålet från Koufonissi till Daskalio. Med lite tur kommer även koppar från öarna i nordväst att nå sitt mål Daskalio, innan solen sjunkit i det turkosa havet i väst.

Själv nådde jag Koufonissi på eftermid-

Landskapet på Koufonissi har säkerligen inte ändrats nämnvärt sedan bronsåldern. Nedre Koufonissi till höger, Keros till vänster i fonden. Foto: Björn Lundquist.

dagen och inkvarterades i ett av dessa likt vindarna tidlösa hus, som jag bara några veckor tidigare avfärdat som kitsch. Kvällen avslutades på en bar i *choran* (huvudorten) på Koufonissi med Michael, den biträdande grävledaren dr Evi Margaritis, och ett helt koppel av arkeologer. Efter en titt på klockan konstaterades det att den tidigare meddelade tiden för avgång nästa morgon,

Keros – Daskalio, 1963–2018

Under tidigt 1960-tal upptäckte prof. Colin Renfrew och prof. Christos Doumas att en omfattande plundring av fornminnen pågick på Keros, i synnerhet vid Kavos på öns västra sida mitt emot Daskalio. Vid Kavos har man hittat tusentals keramikfragment av så kallade såkoppar (deras funktion är okänd), och de för Kykladerna karakteristiska marmorfigurinerna. Dock hittar man endast ett fragment av varje enskilt föremål, vilket tyder på att man har slagit sönder föremålet på annan plats och sedan lämnat ett fragment vid Kavos. Detta, troligen religiösa, förfarande gör Kavos till den tidigaste kända maritima kultplatsen i Egeiska havet. Christos Doumas inledde utgrävningar redan 1963, och ytterligare grävningar följde 1967 och 1987. Under åren

2006–2008 inleddes nya grävningar vid Kavos av *The Cambridge Keros Project*, lett av prof. lord Renfrew of Kaimsthorne med flera, och det är under dessa grävningar man även börjar intressera sig för Daskalio. Sedan 2008 har ytterligare undersökningar av Daskalio visat att ön var i det närmaste helt täckt av bebyggelse, med ett omfattande dräneringssystem för regnvatten under gatorna och med en i det närmaste industriell metallbearbetning (dolkar i synnerhet). Detta gör möjligen Daskalio till det största urbana centret i hela Egeiska havet vid mitten av tredje årtusendet f.v.t., men med det stora frågetecknet, var Daskalio ens permanent bebodd? Eller var ön endast bebodd under vissa perioder av året, i samband med tillverkning, marknader, eller religiösa högtider?

klockan sju, nog endast gällde arkeologerna. Det bestämdes att jag och Michael skulle mötas i hamnen vid elva istället. Han behövde arbeta på morgonen och jag tackade inte nej till en sovmorgon efter närmare 40 timmars resa, även det antagligen lika tidlöst som vindarna och husen.

Morgonen tillbringades med att reflektera över landskapet, både på land, men kanske framför allt havslandskapet. Ön Koufonissi är inte helt turistifierad än. Italienarna sägs invadera varje augusti, men övriga året är ön fortfarande relativt genuin. *Choran* har visserligen en förort på andra sidan sandstranden, men annars är det smala grusvägar som slingrar sig runt och över ön och knyter samman de små gårdarna med varandra och med stränderna. Det som slår en, i inga oklara ordalag, är närvaron som ön Keros utövar i syd. Själva Koufonissi och grannön nedre Koufonissi, tillsammans med en liten stenplätt en bit ut i vattnet, är däremot relativt platta och gulbruna, i huvudsak bestående av sandsten och med en mager men fullt brukbar jordmån.

Naxos i norr är ljusare, består av kalksten

och marmor, men trots sin storlek och höga berg, är dess närvaro snarast subtil. Bägge hamnarna på Koufonissi och dess *chora* ligger på sydsidan, och således känns Naxos mest som en trygg väktare av ryggen.

Keros däremot, vitgrå med en hög skarp silhuett mot himlen i form av markerade toppar, klippor och bergväggar, ligger där i syd som en barriär, synlig över grannöarna redan när man rundar Naxos sydvästra udde med båt. Längst ut på Keros västra sida ligger Daskalio, den lilla pyramidformade ön som ursprungligen hängde ihop med Keros via en smal landbrygga. Keros är inte en ö man missar, den syns.

Strax efter elva lämnade jag och Michael hamnen i en liten kaik med kurs mot Daskalio. Återigen denna tidlöshet – bortsett från motorljudet, den något högre hastigheten samt avsaknad av spannmål, gjorde vi samma resa som man hade gjort flera årtusenden

Större delen av Daskalio var bebyggd under bronsåldern, brovägen ledde till Keros, till vänster, och skapade således två skyddade hamnar. Foto: Björn Lundquist. © Grekiska kulturministeriet/Antikvitetssektorerna för Kykladerna.

Ovan:

Dr Marie Floquet vid den misstänkta dagvattenledningen. De svarta hinkarna syns längre upp i utgrävningsdiket. Foto: Björn Lundquist.
© Grekiska kulturministeriet/Eforatet för antikviteter i Kykladerna.

Nedan:

Dr Michael Boyd, andre från vänster. Öarna övre och nedre Koufonissi i bakgrunden, de höga bergen i fonden är Naxos. Fortfarande arbetar sig arkeologerna ner genom rasmassorna i diket. Foto: Björn Lundquist. © Grekiska kulturministeriet/Antikvitetsseforatet för Kykladerna.

Utsikten från toppen av Daskalio är imponerande, silhuetten i fonden är Santorini. I förgrunden en blandning av murverk från bronsålderns bebyggelse och det bysantinska kapellet som kom att avsluta tusentals år av antik bebyggelse på Daskalio. Foto: Björn Lundquist. © Grekiska kulturministeriet/Antikvitetssektorerna för Kykladerna.

tidigare. Jag nämnde något om att varken avstånden eller sjögången var så betungande, även om man hade rott i en betydligt enklare farkost. Michael hummade instämmande, varpå jag lyfte något som han hade nämnt den där dagen i Uppsala, att det fanns fynd som tydde på att man eventuellt kände till bruket av segel redan under Daskalios glansdagar – som med så mycket annat blev reaktionen ett gåtfullt leende och ett ”maybe”.

Något som slår en när man närmar sig Daskalio, och framförallt efter att man klivit i land, är att ön är brant, mycket brant. Ett snedsteg, och frågan är inte om man hamnar på de elyseiska fälten, utan snarast hur man hamnar där. Om man slår ihjäl sig på vägen ner eller drunknar i havet? Plötsligt var hela diskussionen om terrassmurar ytterst rele-

vant. Grävledaren på ön, dr Marie Floquet, konstaterade att man nog hade hittat en dagvattenledning under en brant gata / trappa, varpå en hink från de övre delarna av ön passerade nerför sluttningen i hög fart såsom för att illustrera öns topografi i realtid.

Utgrävningen var inne på sin tredje vecka, men trots detta hade man endast kommit ner till rasmassorna efter byggnaderna, men inte längre. Förekomsten av arkeologiskt material är i det närmaste överväldigande. Michael visade ett litet cirkulärt stenlock för mig och sa att man hittar dessa i enorma mängder. Jag tog ett steg uppför sluttningen, tittade ner och såg ett likadant liggande på marken, varpå Michael suckade och nickade.

Värt att notera är också att nästan all ytliggande sten på Daskalio är marmor ditfraktad från Naxos, liksom all nedrasad byggnadssten man hittar så fort matjorden har avlägsnats. Det verkar alltså som om stora delar av ön har varit helt täckt av byggnader, dessa vita hus, denna tidlöshet. Uppskattningarna i nuläget lutar åt att man har fraktat cirka 10 000 ton marmor från Naxos, trots att man

hade kunnat använda sten från antingen Keros, eller någon av grannöarna, övre eller nedre Koufonissi.

Väl uppe på toppen av Daskalio är utsikten över det Egeiska havet spektakulär, säkerligen inte lika spektakulär som från Keros toppar, men ändå storslagen. I söder ser man silhuetten av Santorini, en ö som under bronsåldern var betydligt mer imponerande än idag. Enligt ryktet ska man under en särdeles klar dag kunna se Kreta. Vilket rent logiskt även betyder, att man från stora delar av Kykladerna, och eventuellt även från Kreta, kan se Daskalio. Ön torde med sin vita bebyggelse lysa som ett fyrtorn vid Keros västra spets.

Moderniteten

Efter återfärden till Koufonissi besöktes expeditionens högkvarter där Evi höll ställningarna denna dag. Tidlösheten försvann i ett ögonblick då den snabbt gav vika för en av expeditionens kännetecken, att vara den första helt papperslösa utgrävningen. Dr Hallvard Indgjerd, datakurator, kunde inte dölja sin stolthet och entusiasm över att man hade satt upp ett nätverk som både täckte in högkvarteret och Daskalio, på fem kilometers avstånd, och även kan korrigera all platsinformation med hjälp av en egen GPS-basstation. Detta i kombination med att alla fynd registreras direkt på fyndplatsen med en surfplatta, fotograferas, och att man även kartlägger utgrävningen löpande med fotogrammetri, gör att man kan följa framstegen på Daskalio i realtid från högkvarteret. Att all information integreras i så få databaser som möjligt, att dessa sömlöst kommunicerar med varandra och att all information görs sökbar på så många sätt som möjligt, är även det imponerande och värmede hjärtat på undertecknad såsom gammal programmerare och databasbyggare.

På den lummiga innergården, utanför det mörka rummet där Hallvard huserade, sorterades det krukskärvor. Även här betonades vilken central plats Daskalio upptagit i den kykladiska övärlden. Den geografiska spridningen av fyndens ursprungsorter är stor, i stort sett från hela Egeiska havet kom krukskärorna till Daskalio. Förutom krukskärvor dök det upp ett och annat marmorfragment från Paros eller Naxos, obsidian från i huvudsak Melos men även från Göllü Dağ i centrala Anatolien samt mindre metallfynd. Även gjutformar för dolkar har vid tidigare utgrävningar hittats på Daskalio, dock inga färdiga dolkar. Exporten måste ha varit omfattande.

Stormen

Återfärden till Athen medelst båt skulle enligt planen ha skett redan dagen efter. Dock var Egeiska havet och de Kykladiska öarna inte klara med mig än. Vindarna vände och de nordliga resevindarna blev sydliga. Till

Flotationsanläggning i flera steg för avskiljande av bland annat växtrester. Foto: Björn Lundquist.

Hamnen på Koufonissi under stormen, normalt
ligger kajkanten långt över havsytan. Keros i
bakgrunden. Foto: Björn Lundquist.

Gamla hamnen under samma storm, kav lugnt.
Naxos i bakgrunden. Foto: Björn Lundquist.

Grusväg vid toppen av Daskalio, Naxos i bakgrunden. Foto: Björn Lundquist.

och med Skopelitas, som normalt går i sjö som båten visserligen tål men sannerligen inte passagerarna, låg inblåst på grannön Amorgos. Arkeologerna återvände från Daskalio redan vid lunchtid, genomblåsta, kalla och lätt sjösjuka efter den korta men intensiva resan över havet. Vindarna fortsatte att öka och ett par meter höga vågor slog snart in över den nya hamnen, vilken alla båtar hade lämnat under morgonen. Alla utom en, vars skeppare satt sammanbiten i aktern på sin båt innanför vågbrytarna och åkte en veritabel berg- och dalbana resten av dagen och troligen natten också.

Det intressanta var den lilla hamnen endast en kilometer nordväst om nya färjehamnen. Den begagnas normalt av öns fiskebåtar och består av en sandstrand med endast en liten vågbrytare utanför. Vattnet är för grunt för större färjor och det saknas dessutom kaj att lägga till vid. Denna dag, med vågor på ett par meter och en pålandsvind i stormstyrka, var vattenytan spegelblank i den lilla hamnen. Återigen denna tidlöshet – minimalt med infrastruktur, men med en intim kännedom om vindarna, strömmarna och de lokala förhållandena, som genom hamnens placering

visar hur man i alla tider har kunnat karva ut, inte bara en acceptabel tillvaro, utan även en förhållandevis bekväm sådan. Säkertligen har de lokala invånarna i tusentals år sökt skydd för vinden och havet i denna trygga vik, när de nordliga resevindarna förbytts mot sydliga vindar.

Själv var jag nöjd med att vara inblåst. Jag var inte klar med öarna heller, dagen tillbringades på Koufonissis grusvägar, vilka bar mig upp till öns högsta punkt och en magnifik utsikt över de omkringliggande öarna. Kvällen avslutades i gott sällskap, på samma bar som vanligt, efter en middag på samma ställe som vanligt. Jag kan vänja mig vid detta, tänkte jag stillsamt.

Reflektioner

Nästkommande dag var det jag som hängde över relingen på Skopelitas när vi i gammal meterhög sidledes sjö stävade upp längs Naxos kust för återfärd mot Athen och Stockholm. Åter i Athen var kontrasten slående mellan de tidlösa vita husen på Kykladerna, de enkla men behagliga figurinerna, och det som nu istället kändes kitschigt och pastischartat i jämförelse, det för mig gamla och välkända klassiska Athen.

Det hade varit en kort resa, nästan oplanerad. Den började med en fråga om jag fick krascha ”julfirandet”, men kom att om-

värdera min syn på så mycket. Då dr Boyd och dr Margaritis kommer att tillbringa ytterligare fyra år på Daskalio, säkrade jag redan sista kvällen på Koufonissi en inbjudan till nästa år och lovade både den lokala tavernans ägare och hotellvärden, att jag kommer tillbaka. På vägen hem, sittande på Athens flygplats med ryggsäcken på golvet, tänkte jag att detta är inte början på slutet, utan endast slutet på början.

Lästips

För den som vill fördjupa sig i Kykladerna generellt kan *The Cyclades in the Bronze Age* av Robin Barber från 1987 rekommenderas, även om den kan anses lite föråldrad. Även lord Renfrews (tidigare direktör för Keros-projektet) verk *The Emergence of Civilisation: The Cyclades and the Aegean in the Third Millennium BC* från 1972 kan starkt rekommenderas. Är man speciellt intresserad av Daskalio och vill se dr Boyd i rörligt format finns dokumentären *The Enigma of Keros*, producerad av ERT, eller National Geographics dokumentär *Keros and the Mystery of the Broken Idols*, bägge från 2020. Sökningar på internet med sökorden Daskalio, Keros, Boyd, Renfrew i olika kombinationer resulterar också i diverse matnyttigt material om Daskalio och dess historia. Vill man trots allt ägna sin fritid åt arkaiska och klassiska tempel istället är J. J. Coultons bok *Ancient Greek Architects at Work* (1982) bland det bästa man kan hitta.

Björn Lundquist har en fil.kand.-examen i statskunskap från Uppsala universitet, men har sedan dess intagit en position som överliggare på masterprogrammet i antikens kultur och samhällsliv vid samma lärosäte. Intresset för antiken har alltid funnits, men den underliggande djupa fascinationen för bronsålderns glömda världar föddes när han läste Leonard Woolleys bok om Alalakh, *Det glömda riket*, i tioårsåldern.

Vattenhållet i *choran* på Koufonissi där kvällarna tillbringades i gott sällskap.
Foto: Björn Lundquist.